

9 Sport, ruimte en tijd

Remco Hoekman, Karin Wezenberg-Hoenderkamp (Mulier Instituut)
en Remko van den Dool (SCP)

In dit hoofdstuk wordt de volgende kernindicator uitgewerkt:

kernindicator	operationalisatie	uitkomst	trend in de afgelopen 10 jaar
voorzieningen-niveau	bodemgebruik sport-terreinen (hectares)	34.474	stijging

Bron: CBS (Bodemstatistiek '00-'10)

9.1 Ruimte en tijd voor sport

De afgelopen jaren is beleidsmatig veel aandacht uitgegaan naar sport en bewegen dicht(er)bij. De achterliggende gedachte is dat zo meer mensen in beweging komen. Illustratief hiervoor zijn de activiteiten van de buurtsportcoach en de sportimpulsprojecten in het kader van het beleidsprogramma Sport en Bewegen in de Buurt (zie hoofdstuk 3). In deze projecten gaat de aandacht enerzijds uit naar het ruimtelijk dichtbij brengen van de sport en anderzijds naar het goed aansluiten van de inhoud en timing van het aanbod op de wensen van de inwoners. Ruimte en tijd worden hiermee gepositioneerd als belangrijke aspecten bij het bevorderen van de sportdeelname.

Onderzoek naar de achtergronden van het niet-sporten laten zien dat het tijdsaspect een rol speelt. 'Te druk' is de meest genoemde reden om niet te sporten (Van den Dool et al. 2009). Nader onderzoek laat echter zien dat de groep sporters niet over meer vrije tijd beschikt dan de groep niet-sporters (Breedveld en Mulleneers 2011). Wel is tijdgebrek negatief van invloed op de frequentie en duur van de sportbeoefening. Dit leidt ertoe dat de mensen met een druk bestaan er vaker voor kiezen om individueel te sporten op momenten dat het hen uitkomt. Voor het sportbeleid zijn de tijden waarop mensen sporten interessante informatie als het gaat om bijvoorbeeld de bezetting van sportaccommodaties. Het is derhalve interessant om te bezien of de piekmomenten van sportbeoefening (doordeweekse avonden en in het weekend overdag, zie Knol et al. 2008) in stand blijven.

Net als tijd vormt de aanwezigheid van sportvoorzieningen een basisvoorwaarde voor de sportbeoefening. In het gemeentelijk beleid ligt het zwaartepunt nog altijd bij het realiseren en exploiteren van sportaccommodaties (zie hoofdstuk 8) en het binnen de mogelijkheden optimaliseren van de bereikbaarheid van sportaccommodaties. In dit hoofdstuk staan we stil bij de ontwikkeling in de aanwezige sportruimte en de bereikbaarheid van sportaccommodaties op basis van de afstand die sporters moeten overbruggen naar de sportaccommodaties.

Om de aanwezige sportruimte en de bereikbaarheid van deze accommodaties in perspectief te plaatsen, gaan we ook in op het ruimtegebruik door de sporters. In hoeverre maken sporters gebruik van officiële sportaccommodaties? En wat is het belang van de openbare ruimte die geen onderdeel is van de statistieken van het ruimtebeslag van sport als sportvoorziening?

In dit hoofdstuk gaan we in op het ruimtebeslag van sport (§ 9.2), gebruik van typen sportvoorzieningen (§ 9.3), de verplaatsingen ten behoeve van sport (§ 9.4) en de ordening van de tijd die besteed wordt aan sport (§ 9.5). Tot slot brengen we in paragraaf 9.6 de belangrijkste uitkomsten in samenhang bijeen.

Dit hoofdstuk baseren we op verschillende gegevensbronnen. We maken gebruik van de Bodemstatistieken en de Wijk-Buurtkaarten van het CBS, het Continue Vrijetijds Onderzoek (CVTO) van NBTC-NIPO, het onderzoek Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN) waarvan de verantwoordelijkheid voor het sportdeel bij het Mulier Instituut ligt, de AccommodatieMonitorSport (AMS) van het Mulier Instituut¹ en het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) van het SCP en CBS.

9.2 Ruimtebeslag van de sport

Ontwikkelingen in het ruimtebeslag van de sport in Nederland

Nederland heeft in 2010 ruim 34.000 hectare sportterrein, 8% meer dan in 2000 (32.000 hectare, tabel 9.1).² Hiertoe behoren zowel het sportterrein zelf als bijbehorende tribunes, parkeerterreinen en bos- of heesterstroken.³ Afgezet tegen het aantal inwoners betekent dit dat er gemiddeld 2,1 hectare sportterrein per 1000 inwoners beschikbaar is. De sport blijft daarmee binnen de sector recreatie qua ruimtegebruik een vrij constante, maar dominante positie innemen. Kijken we echter naar de totale ruimte in Nederland (exclusief water) dan blijkt dat slechts 1% voor de sport in gebruik is, een fractie meer dan in 2000.

Tabel 9.1

Bodemgebruik, 2000–2010 (in hectares x 1000, in indexcijfers en in procenten van het totaal)

	2000	2003	2006	2008	2010	index (2000=100)
Nederland	4154	4154	4154	4154	4154	100
Nederland excl. water	3378	3376	3373	3372	3369	100
recreatie	92	95	97	98	99	107
waaronder parken en plantsoenen	26	27	28	28	28	108
sportterreinen	32	32	34	34	34	108
dagrecreatie	10	10	10	10	11	103
volkstuinten	4	4	4	4	4	94
verblijfsrecreatie	20	21	21	21	22	108
bos	341	342	344	345	345	101
natuurlijk terrein	140	140	140	140	141	101
recreatie, bos, natuurlijk terrein / totaal opp. Nederland incl. water (%)	13,8	13,9	14,0	14,0	14,1	102
sportterreinen / totaal recreatie (%)	34,5	34,3	34,7	34,9	34,9	101
sport / totaal Nederland excl. water (%)	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	109

Bron: CBS (mutatiereeks Bodemgebruik 2000-2008 en Bodemgebruik in Nederland 2010)

Ontwikkelingen in het ruimtebeslag van de sport in de provincies

Provinciaal zijn er grote verschillen te zien in de aanwezigheid van sportruimte in hectares en in de verhouding tussen de aanwezige sportruimte en het aantal inwoners (tabel 9.2). In de Randstadprovincies is de minste sportruimte per 1000 inwoners aanwezig. In Zuid-Holland is, net als in 2000, dat het laagste (1,5 hectare), gevolgd door Utrecht (1,7 hectare) en Noord-Holland (1,8 hectare). Flevoland en Drenthe hebben relatief gezien de meeste sportruimte, met respectievelijk 3,2 en 3,5 hectare per 1000 inwoners.

Voor de periode 1996-2003 werd vastgesteld dat de groei van de sportruimte achterbleef bij de bevolkingsgroei (Knol et al. 2008). Deze ontwikkeling heeft zich sindsdien niet doorgezet. Hierdoor is, met uitzondering van de provincie Utrecht, in alle provincies in de afgelopen jaren meer sportruimte per inwoner beschikbaar gekomen. Dit is enigszins tegen de verwachting in, omdat door de opkomst van kunstgras (Romijn en Hoekman 2013) en beleid tot clustering van voorzieningen ingestoken is op het efficiënter omgaan met de sportruimte. Grote ruimtegebruikers als golf, voetbal en hockey kenden in de afgelopen jaren echter een groeiend aantal deelnemers, waardoor mogelijk meer sportruimte per inwoner nodig is om aan de vraag te voldoen.

Door de verwachte vergrijzing en krimp zijn vraagtekens te plaatsen bij een blijvende behoefte aan extra sportruimte. In dat kader is het opmerkelijk dat in de provincie Limburg, waar tussen 2000 en 2010 een bevolkingsdaling heeft plaatsgevonden en de vergrijzing en ontgroening heeft doorgezet (Derks et al. 2010), het aantal hectare sportterreinen met 10% is toegenomen.

In Flevoland is de uitbreiding van sportruimte procentueel gezien het grootst (27%). Hier loopt de uitbreiding van sportruimte meer dan in de pas met de bevolkingsontwikkeling (stijging 22%). In de provincie Noord-Brabant is het aantal hectares sportruimte het meest toegenomen met 566 hectare tot 5680 hectare, waardoor dit de provincie met de meeste hectare sportruimte blijft. Een mogelijke verklaring hiervoor is gelegen in de combinatie van de oppervlakte van de provincie en het aantal inwoners. Noord-Brabant is, na Gelderland, de provincie met het grootste grondoppervlak en kent, met uitzondering van de Randstedelijke provincies Zuid-Holland en Noord-Holland, de meeste inwoners.

Tabel 9.2

Ontwikkeling in bodemgebruik voor sportterrein, naar provincie, 2000-2010 (in hectares en in indexcijfers)

	aantal hectares					index verandering in ha sportterreinen (2000 = 100)	index bevolkingsontwikkeling 2000-2010	sportterrein per 1000 inwoners in 2010 (ha)
	2000	2003	2006	2008	2010			
Nederland	31.790	32.489	33.531	34.121	34.474	108	104	2,1
Groningen	1332	1342	1402	1437	1380	104	102	2,4
Friesland	1620	1667	1706	1784	1791	111	103	2,8
Drenthe	1484	1496	1660	1690	1697	114	105	3,5
Overijssel	2334	2372	2454	2503	2477	106	105	2,2
Flevoland	996	1039	1137	1160	1261	127	122	3,2
Gelderland	4006	4094	4125	4167	4195	105	104	2,1
Utrecht	1964	2032	2110	2147	2125	108	110	1,7
Noord-Holland	4427	4474	4592	4632	4738	107	106	1,8
Zuid-Holland	4962	5067	5135	5174	5257	106	103	1,5
Zeeland	991	997	1008	1019	1058	107	103	2,8
Noord-Brabant	5114	5355	5464	5582	5680	111	104	2,3
Limburg	2560	2556	2736	2827	2815	110	98	2,5

Bron: CBS (mutatiereeks Bodemgebruik 1996-2008 en Bodemgebruik in Nederland 2010)

Ontwikkelingen in het ruimtebeslag van de sport in zeven (groot)stedelijke gebieden

Uit het voorgaande bleek dat in de meer stedelijke Randstadprovincies minder sportruimte per inwoner beschikbaar is. Verder is in eerder onderzoek vastgesteld dat tussen 1996 en 2003 de stedelijke rand (buitenringen) ruimte voor de buitensport inleverde (Knol et al. 2008). In het onderstaande gaan we nader in op het ruimtebeslag van de sport in de stedelijke gebieden om te bezien of de negatieve ontwikkeling van het ruimtebeslag voor sport zich na 2003 heeft voortgezet. Hiervoor maken we onderscheid tussen: 1) de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht); 2) drie stedelijke regio's buiten West-Nederland (Groningen, Arnhem/Nijmegen Eindhoven-Helmond).⁴

Een analyse van de ontwikkeling in het ruimtebeslag van sport in de buitenring van de grote steden na 2003 laat een wisselend beeld zien. Na een stijging van de ruimte in 2006

en 2008 volgde wederom een daling in 2010 waardoor de ruimte nu vergelijkbaar is met 2003 (tabel 9.3). Ook het ruimtebeslag van de sport in de centra en binnenringen van de vier grote steden is sinds 2000 niet veel veranderd. Wellicht dat enerzijds door een gebrek aan ruimte in de centra en binnenringen er geen mogelijkheid is tot uitbreidingen, en anderzijds door het belang dat aan sport wordt toegekend, de huidige ruimte veelal behouden blijft. Het behoud van de ruimte voor sport in binnensteden sluit aan bij de bevindingen van Van den Heuvel (2011) die concludeert dat er geen sprake is geweest van grootscheepse verplaatsingen van sportterreinen naar randen van de stad. Indien uitbreidingen in sportmogelijkheden binnen de steden plaatsvinden, lijkt dit vooral gedaan te zijn door bijvoorbeeld de aanleg van kunstgras waardoor accommodaties niet meer hectares nodig hebben, terwijl ze wel ruimte kunnen bieden aan meer sporters. Kunstgrasvelden zijn dan ook overwegend in stedelijke gebieden te vinden (Romijn en Hoekman 2013). Daarnaast is door gemeenten geïnvesteerd in kwalitatieve sportieve buitenruimte, zoals Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds (zie hoofdstuk 7), en is er aandacht voor multifunctioneel gebruik van schoolpleinen en sportieve aankleding van de openbare ruimte. Hiervan zijn talloze voorbeelden te geven, waarvan er diverse zijn samengebracht in *Reisgids: op weg naar een beweegvriendelijke omgeving* (NISB 2013). Aan de rand van de steden is meer ruimte beschikbaar gekomen voor sport, al is deze groei afgevlakt in 2010. Hier zijn fysieke mogelijkheden om extra ruimte te bestemmen voor sport en is er dus geen noodzaak om kunstgras te gebruiken. Tevens zijn dit de gebieden waar de bevolkingsgroei voornamelijk heeft plaatsgevonden. De stadsregio's laten vergelijkbare ontwikkelingen zien, met ook daar vooral een groei in de omgeving en een stabiel ruimtebeslag in de centrale steden

Tabel 9.3

Bodemgebruik voor sport in de vier grote steden en omgeving, en de regio's Groningen, Arnhem-Nijmegen en Eindhoven-Helmond, 2000-2010 (in hectares)

	2000	2003	2006	2008	2010
totaal vier grote steden					
centrum en binnenring	381	385	381	382	379
buitenringen	1752	1709	1725	1764	1713
omgeving/randgemeenten	3438	3554	3587	3606	3614
totaal drie regio's buiten West-Nederland					
centrale steden	1200	1203	1223	1201	1156
omgeving	3130	3160	3255	3367	3310

Bron: CBS (mutatiereeks Bodemgebruik 1996-2008 en Bodemgebruik in Nederland 2010)

9.3 Gebruik sportruimte

De sportterreinen die door de CBS-bodemstatistieken in beeld worden gebracht, beschrijven maar een deel van de ruimte die door sporters wordt benut voor sportbeoefening. Het onderzoek Ongevallen en Beweging in Nederland (OBiN) geeft informatie over een breder palet van voorzieningen die de bevolking gebruikt voor sportbeoefening.⁵ Doordat een sporter meerdere sporten beoefent of doordat voor een sport verschillende voorzieningen worden gebruikt (o.a. voetballen in een sporthal en op het sportveld), kan iemand gebruikmaken van meerdere typen voorzieningen.

Tabel 9.4

Gebruik van typen voorzieningen^a voor sportbeoefening naar geslacht, leeftijd en stedelijkheid, bevolking 6-79 jaar, 2012-2013 (in procenten; n = 20.618)

	gemeentelijke binnen- sportaccommodatie	zwembad	sportveld	commerciële sport- accommodatie	openbare ruimte
totaal	18	17	17	23	41
geslacht					
man	18	14	23	21	45
vrouw	18	21	10	25	38
leeftijd					
6-11 jaar	41	32	44	12	35
12-17 jaar	41	17	45	24	47
18-34 jaar	23	21	19	32	49
35-54 jaar	11	16	11	23	43
55-64 jaar	9	13	7	20	39
65-79 jaar	9	10	6	13	26
stedelijkheid					
zeer sterk	17	19	16	28	41
sterk	18	17	16	23	41
matig	17	17	17	22	41
weinig	19	17	18	21	43
niet	19	16	18	18	42

- a Definities typen sportvoorzieningen. Gemeentelijke binnensportaccommodaties: sporthallen, sportzalen en gymzalen. Sportvelden: alle typen sportvelden, inclusief tennisbanen en atletiekaccommodaties. Commerciële sportaccommodaties: fitnesscentra, klimhallen, skihallen, tennishallen, maneges en golfaccommodaties. Openbare ruimte: openbare weg, park, bos, strand/duinen, openbaar buitenwater (zee/meer/plas/sloot), speelveldjes (o.a. Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds) en schoolpleinen.

Bron: Mulier Instituut (OBiN¹²⁻¹³)

Naast de sportvoorzieningen blijkt de openbare ruimte van belang voor de sportbeoefening (tabel 9.4). Van de bevolking geeft 41% aan gesport te hebben in de openbare ruimte. Het aandeel van de bevolking dat gebruik heeft gemaakt van commerciële sportaccommodaties (23%), gemeentelijke binnensportaccommodaties (18%), sportvelden (17%) en zwembaden (17%) ligt duidelijk lager. Waar vroeger hardlopers nog gekscherend werden nageroepen, zijn ze nu niet meer weg te denken uit het straatbeeld. Het is illustratief dat de meest beoefende sporten (hardlopen, fietsen en wandelen, zie hoofdstuk 4) vooral sporten zijn die in de openbare ruimte worden beoefend. Toch maakt 51% van de bevolking gebruik van een of meer officiële sportaccommodaties (niet in tabel).

Mannen maken meer dan vrouwen gebruik van sportvelden en van de openbare ruimte. Andersom, maken vrouwen meer gebruik van zwembaden en commerciële sportaccommodaties. Deze verschillen houden deels verband met de sportvoorkeuren van mannen en vrouwen (zie hoofdstuk 4 tabel 4.4). De populariteit van veldsporten in verenigingsverband bij jongens/mannen resulteert in een hoger gebruik van sportvelden. Bij de jeugd is een groot aandeel lid van een sportvereniging en actief in competitieverband wat een verklaring biedt voor de grote mate waarin 6-17-jarigen gebruikmaken van gemeentelijke binnensportaccommodaties en sportvelden. De leeftijdsgroep van 18-34 jaar onderscheidt zich doordat een derde gebruikmaakt van commerciële sportaccommodaties, hetgeen significant meer is dan bij andere leeftijdsgroepen. Het is bekend dat vooral fitness bij deze leeftijdsgroep populair is en de gewenste flexibiliteit biedt (zie hoofdstuk 4 en Hover et al. 2012).

Inwoners van steden maken meer gebruik van commerciële sportaccommodaties dan inwoners van landelijke gebieden, aflopend van 28% in zeer sterk stedelijk gebied tot 18% in niet-stedelijk gebied. Dit houdt vermoedelijk verband met een groter aanbod aan commerciële sportaccommodaties in meer stedelijk gebied (Hoenderkamp en Hoekman 2013). Ondanks de dichtheid van de bebouwing en de verkeersdruk is in stedelijk gebied het gebruik van de openbare ruimte niet lager. Aandacht voor sportieve inrichting van de openbare ruimte in grotere gemeenten (Hoekman en Gijsbers 2010) resulteert blijkbaar in voldoende mogelijkheden voor sportief gebruik door de inwoners. Inwoners van zeer sterk stedelijke gebieden maken minder gebruik van sportvelden dan mensen in niet stedelijke gebieden. Mogelijk komt dit door de grotere concurrentie van andere sportaanbieders en vrijetijdsbestedingen in stedelijk gebied. Ook zijn in niet stedelijk gebied juist relatief veel sportvelden aanwezig (Hoenderkamp en Hoekman 2013). Voor zwembaden is juist een omgekeerd beeld zichtbaar. 19% van de inwoners in sterk stedelijke gebieden maakt gebruik van een zwembad, terwijl dit in niet stedelijk gebied 16% van de bevolking betreft. De kortere afstand tot een zwembad vormt hiervoor wellicht een verklaring (zie tabel 9.6).

Openbare ruimte uitgelicht

De ene sport in de openbare ruimte is de andere niet. Hardlopen of fietsen op de openbare weg of in het park of bos, watersport in een zee of meer of juist een potje basketbal op een veldje of schoolplein zijn voorbeelden van de diversiteit. Sporters gebruiken

de openbare weg (29%) het meest (tabel 9.5). Gegeven de populariteit van sporten als wandelen, fietsen en hardlopen (zie hoofdstuk 4) was dit een te verwachten uitkomst (Hoekman 2013). Park, bos, strand en duin worden door een kwart van de bevolking benut voor sportbeoefening. Het openbare buitenwater en speelveldjes en schoolpleinen zijn weliswaar voor de bevolking als geheel minder belangrijk (resp. 9% en 6%), maar dit geldt niet voor kinderen (resp. 14% en 20%) en jongeren (resp. 14% en 19%). De reden dat mannen meer dan vrouwen gebruikmaken van de openbare ruimte voor sport blijkt vooral gelegen in het hogere gebruik van de openbare weg, speelveldjes en schoolpleinen door mannen. Het gebruik van de openbare weg verschilt verder naar stedelijkheid. In weinig en niet stedelijk gebied maken meer mensen gebruik van de openbare weg voor de sportbeoefening dan in zeer sterk stedelijk gebied. De verkeersdrukke kan hierin een rol spelen. Desalniettemin sport 27% van de inwoners uit zeer sterk stedelijk gebied op de openbare weg, waarmee deze vaker wordt genoemd dan bijvoorbeeld sportvelden of gemeentelijke binnensportaccommodaties.

Tabel 9.5

Gebruik van verschillende typen openbare ruimte voor sportbeoefening naar geslacht, leeftijd en stedelijkheid, bevolking 6-79 jaar, 2012-2013 (in procenten; n = 20.618)

	openbare weg	park/bos/ strand/duinen	zee/meer/ plas/sloot	speelveldjes/ schoolpleinen ^a
totaal	29	23	9	6
geslacht				
man	32	24	10	8
vrouw	27	22	9	3
leeftijd				
6-11 jaar	13	11	14	20
12-17 jaar	24	22	14	19
18-34 jaar	35	29	13	6
35-54 jaar	34	25	9	2
55-64 jaar	30	24	6	1
65-79 jaar	21	13	3	1
stedelijkheid				
zeer sterk	27	24	11	5
sterk	29	23	10	5
matig	29	23	9	6
weinig	32	23	9	6
niet	32	21	8	5

a Inclusief Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds.

Bron: Mulier Instituut (OBiN'12-'13)

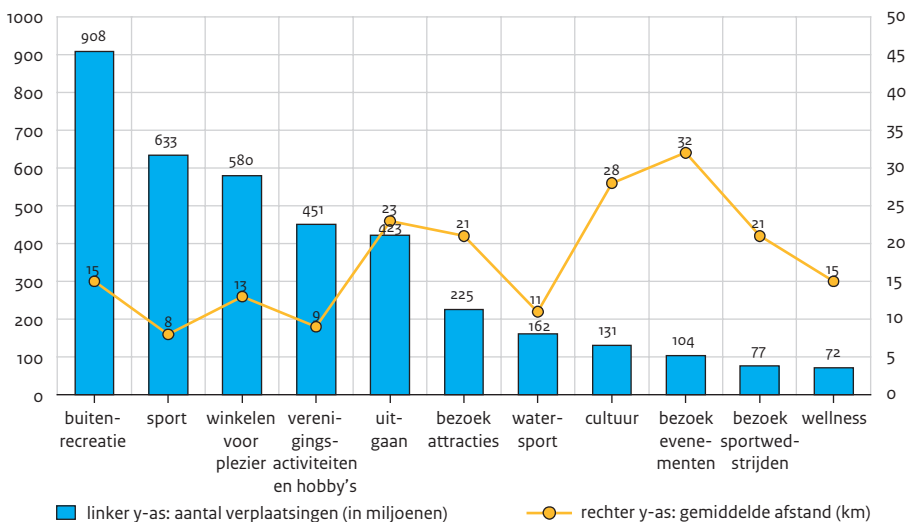
9.4 Afstanden tot en verplaatsingen naar sportvoorzieningen

Voor sporters die gebruikmaken van de openbare weg is het aannemelijk dat zij vaak direct vanuit huis starten (zo begint 75% van de hardlopers vanuit het eigen huis), maar voor de meeste sporten zal enige vorm van mobiliteit nodig zijn.

Veel mensen gaan op pad voor hun sportdeelname. De ruim 630 miljoen verplaatsingen ten behoeve van sport⁶ zijn goed voor ruim een zesde van alle vrijetijdsverplaatsingen⁷ (figuur 9.1). Met een gemiddeld afgelegde afstand naar de sportvoorziening van 7,7 kilometer blijkt sport echter relatief dicht bij huis beoefend te worden (Knol et al. 2008). Sport vertegenwoordigt namelijk slechts 9% van alle vrijetijdskilometers. Voor alle vrijetijdsactiviteiten bij elkaar legt men bijna 15 kilometer (enkele reis) af en voor buitenrecreatie en cultuur respectievelijk 14,6 en 28,1 kilometer. Men legt de kortste afstand af voor sport, gevolgd door verenigingsactiviteiten en hobby's (9,5 km) en watersport (11,0 km).

Figuur 9.1

Aantal verplaatsingen (linker as) en gemiddelde afgelegde afstand (rechter as) naar soorten vrijetijdsactiviteiten, alle leeftijden, 2012-2013 (in aantallen en in kilometers; n = 86.240 activiteiten)

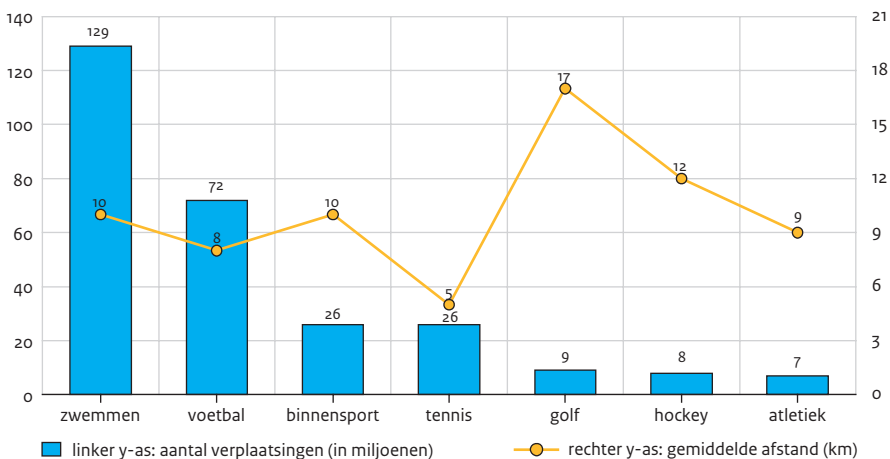

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

Niet voor alle sporten is men even vaak onderweg of legt men dezelfde afstand af. Zwemmen en voetbal vragen om veel vervoersmomenten voor trainingen en wedstrijden. Voor de andere sporten zijn beoefenaren minder vaak onderweg. Vooral bij golf, hockey en binnensport (volleybal, basketbal, badminton) maken mensen veel kilometers, terwijl ze tennis en voetbal vaak dicht bij huis beoefenen (figuur 9.2).

Figuur 9.2

Aantal verplaatsingen (linker as) en gemiddelde afgelegde afstand (rechter as) naar type sport, alle leeftijden, 2012-2013 (in aantallen en in kilometers; n = 5945 activiteiten)

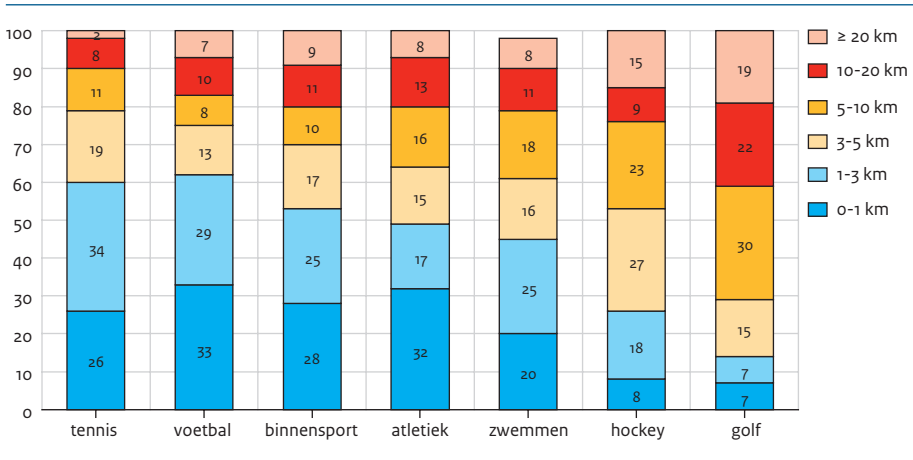
Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

Golf en in mindere mate hockey hebben een relatief hoog percentage verplaatsingen van meer dan 20 kilometer (19% resp. 15%) en een relatief laag percentage verplaatsingen van minder dan 3 kilometer (14% resp. 26%). Voetbal en tennis kennen een relatief hoog percentage verplaatsingen van minder dan 3 kilometer (62% resp. 60%; figuur 9.3). Opvallend is dat voor atletiek relatief veel mensen minder dan 1 kilometer reizen. Dit wijst erop dat een deel van de mensen atletiek vanuit huis beoefent en hiervoor mogelijk geen atletiekaccommodatie gebruikt.

Met behulp van de AccommodatieMonitorSport (AMS) is bepaald wat de afstand naar de dichtstbijzijnde sportlocatie is. Voetbal, tennis en binnensport kunnen Nederlanders gemiddeld binnen twee kilometer van hun huis beoefenen (tabel 9.6). Voor atletiek en golf moet men het verst reizen (figuur 9.2). De afstanden zijn echter niet voor alle Nederlanders even groot. Mensen op het platteland moeten verder reizen voor zwemmen, hockey, atletiek, golf en binnensport dan mensen in de stad. Tennis en voetbal kunnen zij echter wel even dicht bij huis beoefenen. Vergelijking met figuur 9.2 laat zien dat mensen veel verder reizen dan voor de verschillende sporttakken nodig zou zijn. Blijkbaar kiest men niet altijd de dichtstbijzijnde sportlocatie om te gaan sporten (Diepenveen en Starrenburg 2010), al spelen aspecten als sporten in wedstrijdverband (met uitwedstrijden) en overschatting van de afgelegde afstand (bij invullen vragenlijst) zeker ook een rol.

Figuur 9.3

Verplaatsingen naar afstandsklassen, alle leeftijden, 2012-2013 (in procenten; n = 5945 activiteiten)

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

Tabel 9.6

Gemiddelde afstand naar dichtstbijzijnde sportlocatie, naar stedelijkheid, 2014 (in kilometers)

	zwemmen (n = 857)	tennis (n = 1970)	voetbal (n = 2482)	hockey (n = 305)	atletiek (n = 189)	golf (n = 225)	binnensport (n = 1792)
Nederland	2,3	1,6	1,5	4,7	5,7	6,9	1,8
zeer sterk	1,7	1,6	1,5	3,3	3,5	4,8	1,4
sterk	2,1	1,5	1,5	3,4	4,0	5,7	1,6
matig	2,3	1,7	1,6	3,4	4,6	7,0	1,6
weinig	2,6	1,6	1,6	5,9	8,3	8,5	1,9
niet	3,7	1,8	1,5	10,4	11,4	10,7	3,1

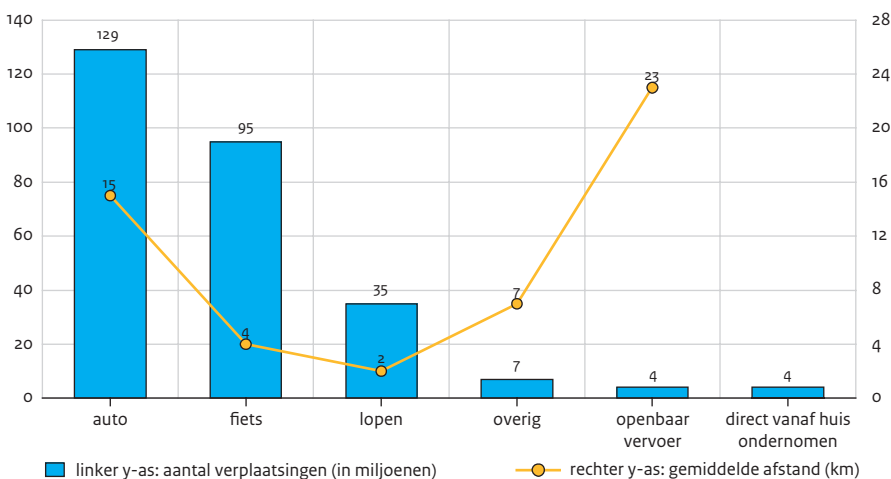
Bron: Mulier Instituut (AccommodatieMonitorSport januari 2014)

Vervoersmiddel

De auto blijft het meest gebruikte vervoersmiddel voor het bezoeken van sportvoorzieningen (Knol et al. 2008). Voor bijna 130 miljoen verplaatsingen (47%) ten behoeve van de zeven onderscheiden sporten gebruikt men de auto (figuur 9.4). De auto wordt op geruime afstand gevolgd door de fiets (34%) en lopen (13%). Het openbaar vervoer (ov) wordt slechts bij 2% van de activiteiten gebruikt. Als men het ov gebruikt, legt men echter wel gemiddeld een grotere afstand af. De meeste kilometers ten behoeve van sport worden met de auto afgelegd (77%). De gemiddelde reisafstand per auto is 14,6 kilometer.

Figuur 9.4

Aantal verplaatsingen (linker as) en gemiddelde afgelegde afstand (rechter as) naar vervoerswijze voor atletiek, binnensport, golf, hockey, tennis, voetbal en zwemmen, alle leeftijden, 2012-2013 (in aantallen en in kilometers; n = 1114)

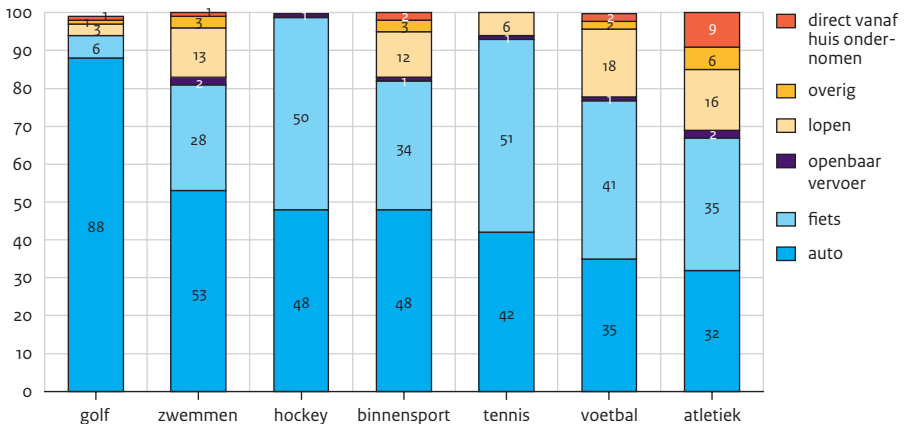

Bron: NBTC-NIPO (CVTO '12-'13)

De dominantie van het autogebruik is niet voor alle sporten even duidelijk. Om de golfbaan te bereiken, en mogelijk om de uitrusting (golfclubs) mee te kunnen nemen, pakt bijna iedereen de auto (88%, figuur 9.5). Mede door de ligging van de golfbanen, vaak ver uit de centra van de steden, leggen golfers gemiddeld 17 kilometer af. De auto wordt ook relatief vaak gebruikt om bij het zwembad te komen (53%). Dit komt vooral doordat zwemmers relatief jong zijn – ruim 35% is onder de 12 jaar – en de ouders hen met de auto naar het zwembad brengen (62%, niet in tabel). Hockey, tennis en voetbal kennen naar verhouding veel fietsverplaatsingen.

Figuur 9.5

Verplaatsingen naar vervoerswijze en type sport, alle leeftijden, 2012-2013 (in procenten; n = 1114)

Bron: NBTC-NIPO (CVTO '12-'13)

Sportieve mobiliteit naar persoonskenmerken

Niet iedereen verplaatst zich met dezelfde frequentie en op dezelfde wijze naar een sportvoorziening (tabel 9.7). De meeste verplaatsingen ten behoeve van sport worden door mannen afgelegd. Zij leggen daarvoor een langere afstand af, maar gebruiken relatief minder de auto (Knol et al. 2008). De 12-17-jarigen verplaatsen zich veel voor de sport, maar gebruiken hierbij beperkt de auto. Dit laatste in tegenstelling tot de jongste kinderen, die in sterke mate afhankelijk zijn van hun ouders om hen naar de sportclub te brengen. De 18-34-jarigen leggen de verste afstand af (bijna 10 kilometer), maar gebruiken daarvoor niet vaker de auto dan oudere sporters. Het onderscheid naar stedelijkheid laat zich vooral zien in het autogebruik. In de zeer sterk stedelijke gebieden pakt men minder vaak de auto. Drukke in de stad en parkeerproblemen lijken voor de hand liggende redenen.

Tabel 9.7

Aantallen verplaatsingen en afgelegde afstand wegens sport, naar vervoerswijze en enkele achtergrondkenmerken, bevolking 6 jaar en ouder, 2012-2013 (in absolute aantallen, in kilometers en in procenten; n = 2539)

	aantal verplaatsingen per jaar (x 1 mln.)	gemiddelde afgelegde afstand per keer (km)	verplaatsingen per auto (%)
totaal	633	7,7	37
geslacht			
man	343	8,3	35
vrouw	290	6,9	38
leeftijd			
6-11 jaar	69	5,4	44
12-17 jaar	79	6,9	23
18-34 jaar	149	9,8	36
35-54 jaar	163	7,8	39
55-64 jaar	64	8,4	36
≥ 65 jaar	95	6,1	40
stedelijkheid			
zeer sterk	121	7,3	31
sterk	181	8,0	38
matig	126	7,4	39
weinig	141	7,7	37
niet	64	7,8	37

Bron: NBTC-NIPO (CVTO'12-'13)

9.5 De sport geklokt

De afgelopen 30 jaar is er weinig verandering te zien geweest in de dagen en tijdstippen waarop mensen werken, naar school gaan, zorgen, recreëren en slapen (Cloïn 2013). Ondanks de mogelijkheden van telewerken en de ruimere openstelling van winkels op zondag, blijft het weekend voor velen een moment vrij van verplichtingen. Maatschappelijk ingebedde tijdschema's veranderen weinig: tot nu toe gaat de school niet op andere tijden open en blijft het praktischer en aangenamer om de vrije tijd grotendeels na werktijd te genieten in plaats van overdag te sporten en 's avonds te werken. In deze paragraaf kijken we meer specifiek naar de momenten waarop wordt gesport en gezien de momenten in het jaar, tijdens een week en op een dag.

Voor veel recreatieve sporten is de zomer hét seizoen: zeilen, jeu de boules en badminton op de camping zijn voor velen typische zomersporten. Desondanks is de sportdeelname in dit seizoen met 40% duidelijk lager dan in de andere seizoenen (tabel 9.8). Vooral in de lente doen veel mensen aan sport (51%), meer nog dan in de herfst (46%)

en de winter (47%). De lagere sportdeelname in de zomer komt waarschijnlijk door de zomerstop die vooral bij sportverenigingen en in competities gebruikelijk is (Sijbesma en Kaper 2014). Vooral mannen sporten in de lente meer (56%), vrouwen zijn echter juist in de winter actiever (50%). In de leeftijdsgroepen tot en met 49 jaar zien we het patroon van meer sporten in de lente en minder in de zomer ook terugkomen. Bij de 50-79-jarigen is dit echter niet zichtbaar. Waarschijnlijk hangt dat samen met verenigingslidmaatschap: jongeren doen immers vaker aan sport via een vereniging (zie hoofdstuk 4).

Tabel 9.8

Sportdeelname in een dagboekweek naar seizoen, bevolking 12-79 jaar, 2011 (in procenten)

	totaal	lente	zomer	herfst	winter
totaal (n = 425) ^a	46	51	40	46	47
geslacht		*			
man (n = 182)	48	56	41	47	44
vrouw (n = 199)	45	46	39	44	50
leeftijd	*	*		*	
12-19 jaar (n = 52)	61	69	49	67	59
20-49 jaar (n = 188)	48	58	40	47	47
50-79 jaar (n = 142)	40	39	37	41	45

* = significant verschil ($p < 0,05$)

a Aantal respondenten in seizoen met minste waarnemingen.

Bron: SCP/CBS (TBO'11)

Los van seizoenritmes kent de sport ook weekritmes (tabel 9.9). De verdeling van sportactiviteiten over doordeweeks overdag (34%), doordeweeks 's avonds of 's nachts (35%) en in het weekend (30%) is redelijk vergelijkbaar. In vergelijking met eerdere jaren is een toename te zien van sportbeoefening op een doordeweekse ochtend of middag. In 2000 was dit nog 23%, en in 2005 31% (Knol et al. 2008). Vooral de doordeweekse avond is men minder aan sport gaan doen.

Mannen en vrouwen sporten op verschillende momenten. Vrouwen doen in het weekeinde minder aan sport, terwijl ze doordeweeks overdag meer sporten (Tiessen-Raaphorst 2014). De verdeling van verplichtingen van werk, huishouden en zorg voor eventuele kinderen over de week kan hiervoor een verklaring vormen. Vrouwen werken vaker parttime en combineren werk met huishouden en zorg, wat de tijdsverdeling flexibeler maakt. Werkende mannen zijn vaker fulltime aan het werk en daardoor voor hun vrije tijd gebonden aan de avond- en weekenduren. Daarnaast doen mannen vaker aan sport in wedstrijd- of competitieverband, wat vaak in het weekend plaatsvindt (zie hoofdstuk 4). Jongeren kennen geen voorkeur voor hun sportmoment, dit kan zowel overdag, 's avonds als in het weekend zijn. De 20-49-jarigen sporten minder vaak doordeweeks overdag en juist vaker in de avonduren. Bij de 50-79-jarigen is het patroon

andersom: die sporten veelal overdag en minder in de avond- en weekenduren. Deze verdeling voor de leeftijdsgroepen hangt samen met de werkzaamheid, maar is ook terug te zien in sportaanbod en -voorkeuren. Vijftig-plussers doen veel vaker dan de jongere groepen aan ongebonden activiteiten als wandelen en fietsen, terwijl de groep tot 50 jaar naar verhouding vaker gebruikmaakt van georganiseerd sportaanbod in een vereniging of commercieel sportcentrum (zie hoofdstuk 4).

Tabel 9.9

Verdeling van sportieve activiteiten over een week, alle sportactiviteiten door 12-79 jarigen, 2011 (in procenten; n = 1744)

	door de week, overdag (7-18 uur)	door de week, avond/nacht (zondag- donderdag 18-7 uur)	weekend (vrijdag 18 uur-zondag 18 uur)
totaal	34	35	30
geslacht	*		*
man	32	34	34
vrouw	37	37	26
leeftijd	*	*	*
12-19 jaar	34	33	33
20-49 jaar	26	41	33
50-79 jaar	49	27	24

* = significant verschil ($p < 0,05$)

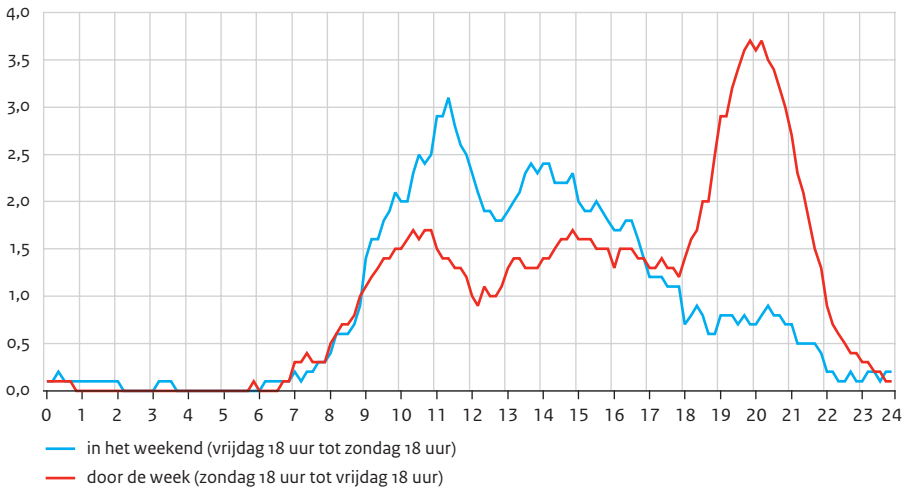
Bron: SCP/CBS (TBO'11)

De verdeling van sportbeoefening over een gemiddelde week- en weekenddag, laat zien dat voor zeven uur 's morgens en na tien uur 's avonds weinig mensen aan sport doen (figuur 9.6). De piek van sportdeelname ligt rond acht uur 's 'avonds; dan wordt bijna 4% van alle tijd aan sport besteed. Zowel aan het eind van de morgen als aan het begin van de middag zijn er kleinere piekmomenten, doordeweeks en in het weekend.

Figuur 9.6

Tijdbesteding aan sport over de dag, in het weekend en door de week, bevolking 12-79 jaar, 2011
(in procenten van de beschikbare tijd)

Bron: SCP/CBS (TBO'11)

9.6 Conclusie

Het aantal hectare sportterrein is in Nederland tussen 2000 en 2010 toegenomen tot 34.000. Deze groei was sterker dan de groei van de Nederlandse bevolking in diezelfde periode. Hierdoor is het aantal hectare sportterrein per inwoner toegenomen tot 2,1 hectare per 1000 inwoners. De ruimte voor sport bedraagt hiermee 1% van de hoeveelheid ruimte die beschikbaar is. Toch neemt sport binnen de sector recreatie een dominante positie in. Dit resulteert in een goede sportinfrastructuur in Nederland en een hoge tevredenheid bij de burgers over de sport- en beweegmogelijkheden in de buurt (Hoekman en Tiessen-Raaphorst 2014, zie ook hoofdstuk 13).

We constateren dat de toename van het aantal hectare sportterreinen zich vooral buiten de stedelijke context heeft afgespeeld. In de centra en de buitenringen van de steden is het aantal hectare sportterrein gelijk gebleven tot licht gedaald, terwijl het in de omgeving van de steden en bij randgemeenten is toegenomen. Dit beeld komt overeen met de bevolkingsgroei die vooral in uitbreidingswijken aan de randen van de steden heeft plaatsgevonden. Deze aspecten lopen overigens niet overal met elkaar in de pas. Voor de provincie Limburg geldt bijvoorbeeld dat de bevolking is gekrompen, terwijl een stijging van 10% in het aantal hectare sportterrein is vast te stellen. Dit roept de vraag op of in sommige regio's wel voldoende rekening wordt gehouden met een afnemende behoefte als gevolg van bevolkingsdaling en processen van vergrijzing en ontgroening. Deze processen hebben gevolgen voor de bezetting van gemeentelijke

sportaccommodaties als sportvelden en sporthallen, sportzalen en gymzalen, aangezien vooral de jeugd gebruikmaakt van deze accommodaties.

Volwassenen, in het bijzonder ouderen, noemen de openbare ruimte het meest als gebruikte sportlocatie, en dan vooral het gebruik van de openbare weg. In stedelijk gebied ligt het gebruik van de openbare weg wat lager, maar daar gebruiken ze vaker parken voor de sportbeoefening. Ook wordt in stedelijke gebieden relatief veel gebruikgemaakt van commerciële accommodaties en zwembaden. Dit hangt naar verwachting samen met de grotere aanwezigheid van en kortere afstand tot deze voorzieningen. Inwoners uit zeer sterk stedelijke gebieden leggen 1,7 kilometer af naar een zwembad, terwijl inwoners uit niet-stedelijke gebieden 3,7 kilometer moeten reizen. Voetbal en tennis zijn voor iedereen even dichtbij; gemiddeld moet men hiervoor minder dan twee kilometer afleggen. De nabijheid en de beperktere keuzemogelijkheden uit andere sportaccommodaties verklaart deels waarom inwoners uit niet-stedelijke gebieden meer gebruikmaken van sportvelden. Dit lijkt er tevens op te wijzen dat wie wil sporten kiest uit het lokaal beschikbare aanbod. Dat wil overigens niet zeggen dat sporters per se naar de dichtstbijzijnde accommodatie gaan voor hun tak van sport. De afstand die sporters afleggen is over het algemeen groter dan die tot de dichtstbijzijnde accommodatie. Hieruit blijkt dat sporters hun keuze ook van andere factoren dan nabijheid laten afhangen. Ten aanzien van voetballeden, heeft eerder onderzoek al uitgewezen dat sociale binding, speelniveau van de vereniging en aanbod voor doelgroepen redenen kunnen zijn om voor een verder weg liggende vereniging te kiezen (Diepenveen en Starrenburg 2010; Hermie 2013).

Om bij de sportaccommodatie te komen, maakt de helft van de sporters gebruik van de auto en een derde pakt de fiets. De auto wordt het minst benut door 12-17-jarigen: zij worden in mindere mate door hun ouders gebracht en zijn daardoor vooral op de fiets aangewezen. Ook in zeer sterk stedelijk gebied wordt minder gebruikgemaakt van de auto, waarschijnlijk als gevolg van de verkeersdichtheid en de mindere parkeermogelijkheden. De momenten waarop men sport zijn redelijk stabiel: vooral doordeweeks in de avonden en in het weekend overdag. Mensen plannen hun sport naast de verplichtingen van werk, school en huishouden. 20-49-jarigen sporten daardoor minder doordeweeks overdag, terwijl 50-79-jarigen die minder werkverplichtingen hebben, dan wel actief zijn. Sinds 2000 is er een lichte verschuiving zichtbaar van het sporten op een doordeweekse avond naar overdag. Dat het aandeel 50-79-jarigen in de bevolking is toegenomen en dat die ook meer aan sport zijn gaan doen, kan hiervoor een verklaring zijn. Het is immers vooral deze groep die doordeweeks overdag tijd heeft – of maakt – om te sporten. Voor de bezettingsgraad van sportaccommodaties heeft deze verschuiving in moment van de dag echter weinig effect, omdat de 50-plussers vooral in de openbare ruimte actief zijn, bijvoorbeeld door te wandelen en te fietsen.

Noten

- 1 De AccommodatieMonitorSport (AMS) is een (groeidend) bestand waarin alle sportaccommodaties in Nederland zijn of worden geregistreerd. De AMS bevat van alle sportaccommodaties in ieder geval naam, adresgegevens, x- en y-coördinaten, type sport en of het een indoor en/of outdoor accommodatie betreft. Zo mogelijk zijn aanvullende gegevens opgenomen over bijvoorbeeld aantal velden, type sportvloer, exploitatievorm en gebruikers (verenigingen). Met subsidie van het ministerie van vws draagt het Mulier Instituut zorg voor de AMS. De gegevens worden om niet voor onderzoeksdoeleinden ter beschikking gesteld.
- 2 De waarden in de tabel wijken licht af van de *Rapportage Sport 2008*. De oorzaak ligt in het bodemgebruikbestand van het CBS. Dit bestand bevat kleine correcties van onjuistheden die in 2008 nog niet bekend waren.
- 3 Tot sportterrein wordt gerekend: terrein voor veldsport inclusief draf- en rensport, golfterrein; zwembad, (kunst)ijsbaan; sporthal en manege; permanente motorcrossbaan (ook provisorisch ingericht); bijbehorende tribunes, parkeerterreinen en bos- of heesterstroken. Bos groter dan een hectare wordt niet tot sportterrein gerekend. Water in sportterrein wordt tot recreatiewater gerekend, indien 75% van de oevers in de hoofdgroep recreatieterrein valt.
- 4 Zie bijlage voor gebiedsbegrenzing (te vinden via www.scp.nl onder dit rapport).
- 5 Exclusief sport op school tijdens schooltijd en het gebruik van ijsbanen, buurthuizen, cafés en kantines.
- 6 Onder sporten vallen de volgende activiteiten: aquajoggen, duiken, waterpolo, atletiek, badminton, basketbal, denksport, fitness/aerobic/steps/spinning, golf, gymnastiek/turnen, handbal, hockey, honkbal/softbal, joggen/hardlopen/trimmen, korfbal, mountainbiken, paardensport, schaatsen, skaten/skeelers, skiën/langlaufen/snowboarden, squash, tennis, vecht-/verdedigingssport, voetbal, volleybal, wandelsport, wielrennen, tafeltennis, biljart/snooker/poolen, jeu de boules, darten, schietsport/handboogschieten/overige sport.
- 7 Onder een vrijetijdsactiviteit wordt verstaan: alle (dag)recreatieve activiteiten die worden ondernomen buiten de eigen woning en waarbij men minimaal een uur van huis is (inclusief reistijd). Bezoek aan familie, vrienden, kennissen en activiteiten ondernomen tijdens vakanties blijven buiten beschouwing.